

և իշխանների պատերի և եպիսկոպոսների դուռնիները։
Իւրաքանչիւր մի շրջան ենթարկուած է մի աւագ մագի
(Magupat, Magierherr, նոր պարսկերէնում Մոմբէդ-Mobedh).
Իսկ այս բոլոր մագերը ենթարկուած են ծայրագոյն աւագ
մագին (Մովբետան Մովբետին-Mobedhan-Mobedh) արքայից
արքաների օրինակով, որին և նա թագաւորում է։ Շու-
տով և երեւան եկան քրմական այդպիսի իշխանութեան
հետքերը, անփոփոխ ծիսարանը, մեղքի և քաւութեան
համար եղած ճնշիչ հրամանները. դատարկ պատգամաւո-
սութիւններով սահմանափակուած ու կախարդական ար-
ուեստով բաւականացող նոցա դիտութիւնը-այդ բոլորը
միշտ եղել է զրադաշտական կրօնի մէջ, բայց դժբա ամենից
շատ այս շրջանում հասան իրանց կատարեալ զարգաց-
մանը ¹⁾»։

Գ. Ալբուսեան.

„ΠΑΡΑΚΑΝΕ“-ի մասին.

1879-ին Մօսկվայում տպուած է մինի «Նարականի»
ռուս. թարգմանութիւնը ամենքին յայտնի է. Ինչքան ես
յիշում եմ, այդ գրքի մասին մեր գրականութեան մէջ
ոչինչ չէ ասուած, անշուշտ այն վստահութեան պատճա-
ռով, որ մեր գրական աշխարհը ունէր դէպի թարգմանողի
գիտնական հեղինակութիւնը։ Ուրիշ կերպ չէր էլ կարող
լինել, քանի որ նրա՝ երկու լեզուներին էլ հաւասարապէս
հմուտ լինելն ու լիով ձեռնհասութիւնը այդ գործում
վեր են դրել և կասկածից։

Բայց, որովհետեւ Շարականը,— որ էմին իր յառաջա-

1) Պարթևները և Սասանեանները մասին տես V հատոր
339—350 և 411—416.

բանում անուանում է «հոգևոր դանձարան, որտեղ հայ եկեղեցու լաւագոյն ներկայացուցիչները V—XIII դարը մտցրել են իրանց տուրքերը»,—իբրև եկեղեցական օրհներգների մի ընտիր հաւաքածու, մեր տաղանդաւոր կրօնաւորների բարձր բանաստեղծական կորովով ու աւիւնով է դրոշմուած, այս պատճառով ինձ առանձնապէս շահագրգռում էր միշտ այն հանդամանքը, թէ ինչ աստիճան նրա մէջ, ճիշտ թարգմանութեան հետ, պահպանուած է և՛ մեր այդ երկնային աշուղների բանաստեղծական կրակը՝ տեղ-տեղ համեմուած աւետարանական առակների, աւելի ճիշտ՝ մէտափօրների շնորհալի ցուցումներով:

Սակայն, թերթելով Шараханъ-ը, ես եկայ այն եզրակացութեան, որ առհասարակ նրա բանաստեղծական ու առակաւոր մասերը զոհ են բերուած մեկնողականին: Իսկ դա ամենաքիչ՝ շատ ցաւալի է, որովհետև շարականների աղը իսկապէս նրանց բանաստեղծական գունաւորութեամբ ու աւետարանական առակներով արտայայտուած լինելու մէջն է, և ոչ թէ վարդապետական ու դաւանաբանական չոր ու ցամաք մտքերը յուզելու, որոնք, անշուշտ, շատ բան չեն կարող ասել ոուս կարդացողի սրտին, որի համար արուած է այդ թարգմանութիւնը:

Կարելի է, առարկողներ լինեն, թէ էմին այդ թարգմանութիւնն արել է, ինչպէս ինքն էլ մի քանի տեղ կըրկնում է, միմիայն «ոուս կարդացողին ծանօթացնելու մեր եկեղեցու վարդապետութեանը»: Բայց դա չէ խանդարում, որ մեր եկեղեցու վարդապետութիւնը ոուս կարդացողի առաջը դնելու հետ, ալախօսէի վարդապետների շունչն ու հոգին էլ, որոնցով նրանք գունաւորել են իրանց մըտքերը, անբաժան լինէին իրանց վարդապետութիւնից:

Ի՞նչ և է:

Իմ նպատակից դուրս լինելով այս անգամ համեմատութիւններով զբաղուելը, շահագրգռուողներին գաղափար տալու համար, ես միայն մէկ նմուշ կըբերեմ:

1. Սուրբ սրբոց երրորդութիւն, զմեզ մաքրեալ քեզ բնակութիւն, շնորհեալ ընդ մանկանցն առաքաստի՝ հանգ-

չիւ ընդ քեզ ի յանկողնի- տուր զհայցուած բարեկամին
զիտի երից նկանակին...»:

1. «Святая святыхъ, Троица! очисти и содѣлай насъ твоимъ жилищемъ: дай съ отроками чертога почитать съ Тобою
вѣ славу Твою: дай намъ твердость вѣ вѣры, надежду
и любовь...».

Տարբերութիւնը պարզ է:

Յայտնի է, որ Շնորհալի Ներսէս, Յիսուսի հիւսած սիրուն մէտափօրով, ուղեցել է աւելի բարեձևութիւն ու ազգութիւն տալ իր խնդրուածքին, յիշեցնելով Նրան իր առակը: Բայց էմին այդ ուշագրաւ անկնարկը մի կողմ դրած, Շնորհալու խօսքերի լոկ կմախքն է դնում ուսու կարգացողի առաջը, — մի բան, որ, անշուշտ, հեղինակն էլ կարող էր անել, բայց չէ արել, իր արածը ուսուներէն թարգմանողի արածից գերադասելով: Իմ կարծիքով, էմին նոյննութեամբ պէտք է թարգմանէր, իսկ մեկնութիւնը, — որ, յամենայն դէպս, իրանից չէր պահանջուում, — կարեւոր դէպքերում, ծանօթութեան մէջ կարող էր դնել:

Իր առաջարանի VII երեսում նա գրում է. «ցանկանալով տալ այս գլքի՝ այսպէս ասած, ճիշտ պատկերը, մենք աշխատել ենք մօտ լինել բնագրին. այս պատճառով շատ տեղերում ստիպուած էինք իսկականի գեղեցկութիւնը զոհել թարգմանութեան ճշտութեանը»: Որ ճիշտ պատկերը տրուած չէ, այդ արդէն իմ բերած օրինակից էլ երևում է. իսկ եթէ նա էլ «իսկականի գեղեցկութիւնը» ասելով, Շարականի՝ իմ ակնարկած բանաստեղծական ու առակաւոր կողմերն է հասկանում, այն ժամանակ պէտք է ասել, որ բերած զոհը մեծ զոհ է:

Բայց, ինչպէս երևում է էմինի նոյն իսկ թարգմանութիւնը անսխալ չէ՝, գոնէ այդպէս են կարծել տալիս այդ թարգմանութեան ուղղակի առաջին տողերը: Իսկապէս սխալը նախադասութեան անդամների միմեանց հետ ունեցած յարաբերութեան մէջն է, որից և մտքի յեղաշրջում է առաջ եկել: Շատ կարելի է, նրա գլքի մէջ դա միակ սխալն է, յամենայն դէպս, այդ հանգամանքը կատ-

կածի ստուեր է դցում թարգմանութեան ուրիշ տեղերի վրայ էլ, թէպէտ առաջին հայեացքից այդպիսի բան չէ նկատուում:

Ահա այդ տողերը:

2. «Пойте, сыны Сіона, новую пѣнь въ рождество Матери Господа; *ибо нынѣ рожденная* отъ неплодной утробы, *родила* виѣвременно—Рожденного отъ Отца; благословите даровавшаго намъ Мать Свѣта»

2. «Երգեցէ՛ք, որդիք Սիօնի, երգ նոր ի ծննդեան մօր տեառն. քանզի, որ ծնաւ զանժամանակն ի հօրէ ծնեալն՝ այսօր ծնաւ յամուլ արգանտէ. տո՛ւք օրհնութիւն տուողին մեզ զմայրն լուսոյ»:

Այստեղ դնում եմ երկուսի էլ իմաստը, ինչպէս ես եմ հասկանում:

Ռուսերէնը. Սիօնի որդիք, նոր երգ երգեցէք տիրոջ մօր ծնունդին. որովհետեւ, նա, որ այսօր ծնուել է ամուլ արգանտից (կամ՝ այսօր ամուլ արգանտից ծնուածը), ծնել է հօրից անժամանակապէս ծնուածին. օրհնեցէ՛ք նրան, որ տուել է մեզ լոյսի մայրը:

Գրաբարը. Սիօնի որդիք, նոր երգ երգեցէք տիրոջ մօր ծնունդին. որովհետեւ, նա, որ ծնել է հօրից անժամանակապէս ծնուածին, այսօր ծնուեց ամուլ արգանտից. օրհնեցէ՛ք նրան, որ տուել է մեզ լոյսի մայրը:

Ինչպէս նկատելի է, սխալը պատճառաբանական է:

Մինչդեռ բնագրի մէջ նոր երգ երգելու ուրախութիւնը պատճառաբանուած է նրանով, որ «այսօր ծնուել է տիրոջ մայրը», թարգմանութեան մէջ նոյն ուրախութիւնը պատճառաբանուած է նրանով, որ «տիրոջ մայրը ծնել է հօրից անժամանակապէս ծնուածին»: Այն ինչ՝ ուրախութիւնը՝ ծնողի ծնուելու առիթով է, ոչ թէ ծնուածի:

Հետեւապէս, ռուսերէնում պէտք է լինէր.—

Пойте, сыны Сіона, новую пѣнь въ рождество Матери Господа; *ибо родившая* виѣвременно—Рожденного отъ Отца, *нынѣ родилась* отъ неплодной утробы; благословите даровавшаго намъ Мать Свѣта.

Ի՛նչպէ՞ս երևում է, էմիլն, որ հ. Գաբրիէլ Աւետի-
քեանցի «բացատրութիւն շարականաց» անունով աշխա-
տութիւնը «միշտ աչքի առաջ է ունեցել», — գործի էն
սկզբումը նրան դիմելու պէտքը չէ զգացել:

Տեսնենք, մանրամասն համեմատութիւնը ինչ ցոյց
կտայ:

Էմիլ. Բահ. Նագարեան.

1 Մայիսի 1904

Մոսկուա.

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ ԿԱՆՏ

(Մահուան հարիւրամեակի առթիւ):

Բոլոր այս ազդեցութիւններին անարգել կերպով ենթարկուե-
ցաւ Կանտը, որ բարեբախտաբար երկարատեւ կրիտասարդութիւն
ու զարգացման ընդարձակ շրջան էր վայելում: Ամենազօրեղ և ան-
միջական կերպով նորա զգացմունքների մէջ յուզումն առաջացրին
Ռուսսոյի գրուածքները մի յօդուածի մէջ (Fragmente aus dem
Nachlass): Նա հետևեալ կերպով արտայայտեց այդ յեղաշրջումը, որ
առաջացրել էր նորա մէջ Ռուսսոն. «Նա իմ անձնական հակում-
ների շնորհիւ հետազոտող եմ: Նա զգում եմ գիտութեան ծարաւ
և բուռն ձգտում առաջ գնալու անոր սահմաններում: Կար ժամա-
նակ, երբ ես կարծում էի թէ իմ այդ գործունէութիւնը պատիւ է
բերում մարդկութեան և արհամարհում էի խուժանը, որ ոչինչ չգի-
տէր այդ գործունէութեան մասին: Ռուսսոն ինձ ուղիղ ճանապարհի
բերեց: Այդ կարծեցեալ առաւելութիւնը կօրցրեց իւր ար-
ժէքն իմ աչքին: Նա սովորեցի յարգել մարդկանց և աւելի անօգ-
տակար կհամարէի ինձ քան հասարակ մշակը, եթէ չհաւատայի, որ
իմ այդ հետազոտութիւնները կարող են արժէք ընծայել բոլոր
մնացեալներին և մարդկութեան իրաւունքները վերականգնել: